

EN AMULETT FRÅN SIGTUNA

ETT TOLKNINGSFÖRSÖK

AV

MANNE ERIKSSON och D. Ö. ZETTERHOLM

*"Suman kunnum jah suman praufetjam."*¹

Under schaktningsarbete för uppförande av en ny folkskolebyggnad i Sigtuna på den s. k. Malmen påträffades i mitten av mars 1931 en kopparplatta liknande en liten nyckelbricka, som vid närmare undersökning visade sig vara försedd med runskrift på båda sidor. I början av augusti 1931 undersöktes fyndet närmare av docenten Ivar Lindquist i Lund, som publicerade en kortfattad redogörelse för fyndet i Svenska Dagbladet den 18 aug. 1931, vari han meddelade både en läsning och tolkning av inskriften. Då emellertid både läsning och tolkning föreföllo i någon mån osäkra, ansåg ledaren för övningarna i Nordiska Seminariet vid Uppsala Universitet, professor O. v. Friesen, att det intressanta fyndet borde upptagas till behandling inom seminariet, som just sysslade med runologiska problem. Professor v. Friesen uppdrog åt författarna att göra en ny läsning av kopparplattans inskrift. Läsningen, som gjordes av oss fullt oberoende av varandra (samt likaledes oberoende av fil. lic. N. Tiberg och några andra seminariedeltagare), utfördes under oktober 1931. Det samstämmiga resultatet av läsningarna jämte ett försök till tolkning av inskriften framlades av Eriksson för seminariet under november 1931 och Zetterholm framlade vid ett senare seminarsammanträde det förslag till uppfattning av läsningens ordning, för vilken nedan redogöres s. 134 (jfr fig. 35). Under det fortsatta arbetet med den nedan framlagda tolkningen ha författarna samverkat.

¹ I Kor. XIII: 9 (Wulfila).

Fig. 31.

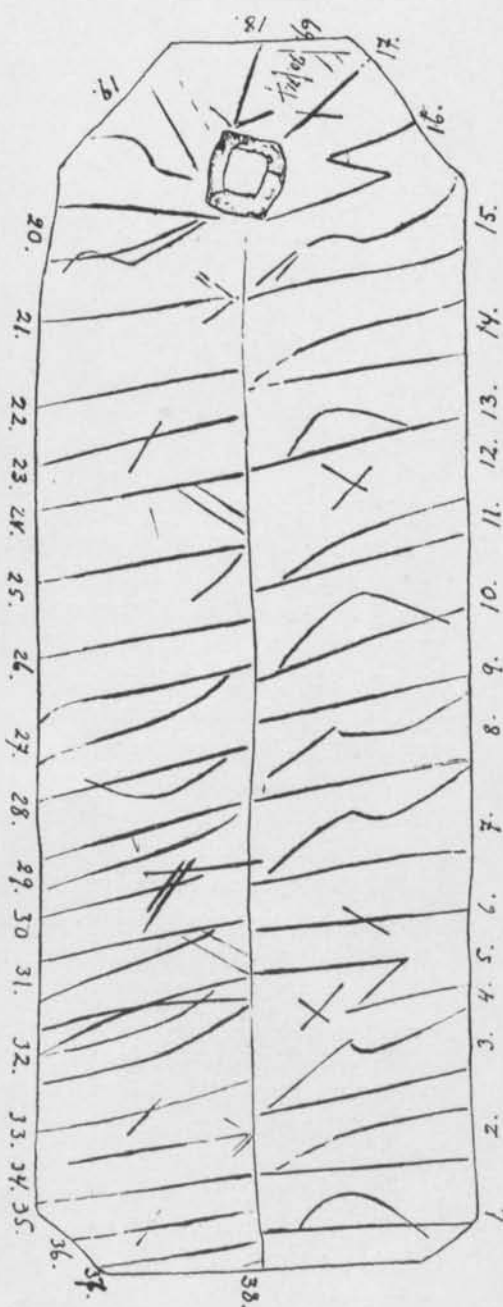

Fig. 32.

2/1

Då vi här föreslå en tolkning av inskriften på den kopparplatta, som av oss kallats Sigtuna-amuletten, gör denna icke anspråk på att vara någon slutgiltig lösning; vi äro tvärtom medvetna om att tolkningen på ett par punkter är synnerligen osäker, men anse oss dock böra framlägga vårt resultat i föreliggande skick.

Amuletten, som nu förvaras på Statens historiska museum (inv. nr 19692), består av en nästan rektangulär kopparplåt med avklippta hörn och är försedd med ett hål vid ena ändan för att kunna bäras (se fig. 31—34). Plattans längd är 82 mm. och bredden vid den bredare ändan 29 mm. samt vid den smalare 27,5 mm. Den är i genomsnitt något över 1 mm. tjock. Vid den smalare ändan är ena kanten något stukad, så att plåten kluvits en smula. Vid plattans uthamring har på den nedan av oss med B betecknade sidan bildats en tunn ytskålla, som med något ojämn och starkare oxiderad kant löper i en krokig linje över två av inskriftsraderna. Denna linje har dock blott på ett ställe någon inverkan på runtecknens läsbarhet. En mindre skada förekommer dessutom vid ena kanten på samma sida, där en runas bistav är något skadad. Vid vår första undersökning av kopparplattan under hösten 1931 voro dessutom vissa partier av den nedan med A betecknade sidan i närheten av hålet övertäckta med ärgavlagringar, som dolde delar av ett par runor. Dessa avlagringar ha senare vid plattans rengöring avlägsnats, så att de av dem täckta partierna av runorna frilagts.¹ Upphängningshålet är slaget med ett fyrkantigt verktyg från sidan B, innan skriften anbringades på plåten. På sidan A är metallen uppdriven till en låg vall runt öppningen. Plåten har på några ställen grunda repor av äldre eller recent ursprung, de senare säkerligen uppkomna i samband med att fyndet gjordes. Metallytan är för övrigt i mycket ringa grad angripen av oxidering, varför de ristade linjerna, som tydligen utförts med en skarp spets, äro klara och tydliga ehuru de äro rätt grunda.

För runtecknens utseende hänvisas till fig. 31—34 samt nedanstående detaljredogörelse. Det kan redan här framhållas, att vissa runtecken ha en rätt ålderdomlig stil och visa likhet med dem som förekomma i det s. k. svensk-norska runalfabetet. Särskilt intressant och anmärkningsvärt är vidare att s. k. hälsingerunor använ-

¹ Till doc. B. Thordeman och övriga tjänstemän vid Statens historiska museum, som lämnat oss värdefull hjälp vid vårt arbete, uttala vi här vårt tack.

das inblandade bland vanliga runor i ett visst parti av denna inskrift. Då dessa tecken av docenten I. Lindquist i hans förut omnämnda artikel i Svenska Dagbladet¹ uppfattas som något slags skiljetecken, torde det kanske behövas en motivering av vår uppfattning av dessa tecken som hälsingerunor.

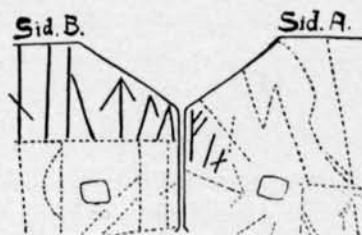

Fig. 35.

"Skiljetecken" av detta utseende äro fullkomligt okända, men däremot finnas alldeles likadana hälsingerunor på många andra inskrifter.

Utom från Hälsingland och Medelpad äro dock sådana runtecken tidigare kända endast från Skarpåkersstenen i Södermanland². Att hälsingerunor möta på en uppländsk runristning är likväl icke ägnat att förvåna, utan i stället blott vad man kunde vänta med hänsyn till dessa runors förut kända förekomst. Sigtunainskriften knyter samman dessa tidigare kända förekomster och säkerställer antagandet, att dessa runtyper använts även i mellanliggande trakter. Likaså ger vår inskrift ett exempel på att dessa runor brukats som ett slags "run-stenografi" (v. Friesen) för att spara plats, ty det är först då ristaren sett, att utrymmet ej skulle räcka till om han använde vanliga runor, som han börjat använda hälsingerunor. På sidan A förekommer blott en enda sådan runa, nämligen sista tecknet på sidan, nr 38 s. På sidan B förekomma sådana i andra raden, nr 35 r, och tredje raden: tecknen nr 40, 45, 47 och 54 s, nr 43 p, nr 51, 55 och 59 u samt nr 62 r. Vad s-runan beträffar är det kanske oriktigt att kalla den "hälsingeruna", då den även förekommer i den vanliga svensk-norska runraden, men ristaren har annars, där god plats funnits, använt den vanliga yngre s-runan (4). Runorna p, u och r äro däremot säkert hälsingerunor³. Ristarens önskan att få in hela formeln på det utrymme som stod till buds är fullt tillräcklig förkla-

¹ Så ännu i hans avhandling om "Sigtuna-galdern" i Religiösa runtexter I, Lund 1932.

² Se O. v. Friesen: Runorna i Sverige, 3 uppl. 1928, s. 38 f.

³ Jfr avbildningen av de svensk-norska runorna och hälsingerunorna hos v. Friesen: Runorna i Sverige, s. 39 och 42, fig. 20 och 22!

ring till att han använt dessa runtyper, och man behöver knappast anta, att han gjort det för att öka inskriftens magiska kraft.

Redogörelse för läsningen.

Inskriften är på ena sidan anbringad i två parallella rader med en ristad linje emellan och på den andra sidan i tre rader, likaledes åtskilda av ristade linjer. Skriften löper bustrophedon med varannan rad upp och nedvänd. I fortsättningen beteckna vi den tvåradiga sidan med A och den treradiga med B.

Ristaren har på flera ställen gjort felristningar som korrigerats, således på sidan A de på fig. 32 med nr 15, 20, 21, 30, 32 och 34 betecknade runorna och på sidan B de på fig. 34 med nr 27 och (troligen) 50 betecknade. Inskriften omfattar sammanlagt 109 skrivtecken (runor, binderunor, skiljetecken m. m.) samt en liggande kroklinje över tecknen 36—38 å sidan B. Inskriften börjar på sidan A, vilket bland annat framgår därav att ristaren här ej varit så sparsam med utrymmet som på sidan B. Vidare har han mellan runorna nr 17 och 18 på sidan A efteråt på tvären insatt tre runtecken, som icke fått plats i tredje raden på sidan B (se fig. 35!). Tecknen på första sidan ha vi numrerat i följd som nr 1—38 med uteslutande av de nämnda tre runorna i följd, som i stället numrerats i fortlöpande serie efter tredje raden på sidan B. Runorna å denna ha åsatts beteckningen nr 1—68 och de tre inskottsrunorna således nr 69—71. Då de flesta runtecknen äro fullt tydliga och någon tvekan om deras rätta läsning knappast föreligger, meddela vi endast i anmärkningsvärda fall särskild beskrivning på de olika tecknens utseende som kommentar till fotografierna fig. 31 och 33 samt teckningarna fig. 32 och 34.

Sidan A (Fig. 31—32):

þur × sarrīþu × þursa / fia / trutinliuþunufuntinis
 1   5   10   15 17 (69—71) 18 20 25   30   35

Till detaljer i läsningen göra vi följande anmärkningar. Tecknen nr 4 och 12 äro ordskillnadstecken. Sådana förekomma å denna sida endast i första raden, där runorna för övrigt också äro mera spatiöst anbringade. Av s-runorna nr 5 och 16 har den första övre halvstaven till höger och den senare samma halvstav till vänster. Nr 15 r har bistavens övre del dubbelristad (korrektur). Mellan

nr 17 och 18 äro som ovan nämnts tre runor (B: 69—71) efteråt tillagda. Dessa runtecken äro mycket mindre än de övriga, nr 69 **f** är omkring 5 mm. hög, nr 70 **i** omkr. 3 mm. och nr 71 **a** blott omkr. 2 1/2 mm. hög. Övre delen av nr 18 var vid vår första undersökning täckt av ett ärglager, som fullständigt dolde den vänstra bistaven så att vi blott gissningsvis vågade ansätta en **t**-runa, men efter rengöringen synes även denna bistav fullt tydligt. Mellan nr 18 och 19 finnes en grund repa av gammalt ursprung, som dock har alldeles annan karaktär än de övriga ristade linjerna och som därför säkerligen icke är avsiktligt anbringad. Nr 19 har bistaven skild från huvudstaven med ett rätt stort mellanrum. Nr 20 har först ristats som **r** men därefter ändrats till en **u**-runa. Övre delen av nr 21 **t** var vid vår första undersökning täckt av en ärgfläck, så att endast de nedersta partierna av bistavarna syntes; efter rengöringen synas båda fullt tydligt. Bistavarna äro osymmetriskt satta och den vänstra dubbelristad (korrektur). Nr 30 **n** har huvudstav bildad av två streck, en snedställd övre och en rak nedre del. Även bistaven är dubbel, dessa linjer verka som mejselhugg och äro ej utförda som ristningen i övrigt. Nr 31 är en binderuna **uf** med bistavarna på **f**-runan svagare ristade än omgivande linjer men dock fullt skönjbara. Nr 32 **u** består dels av två åt vänster lutande linjer (**p**?) dels en mera lodrätt ställd **u**-runa (korrektur). Nr 33 **n** har fullt tydlig bistav endast till höger. Denna runa liksom de följande på samma sida äro delvis rätt svagt synliga på grund av ytans oxidering; mellan nr 33 och 34 samt mellan denna och nr 35 synas några grunda, snedställda repor, som knappast äro avsiktliga. Nr 36 **n** och nr 37 **i** äro på grund av hörnets avsnedning något kortare än de föregående. Nr 38 **s** är som ovan nämnts en hälsingeruna och är ristad mycket nära intill kanten. Den är blott omkring 3 mm. hög samt något otydlig.

Sidan B (Fig. 33—34):

Rad 1: **afpriprianpranulf** ×

1   5   10   15

Beträffande läsningen av de enskilda tecknen må anmärkas: nr 1 **a** har fullt tydlig bistav, nr 5 **n** har bistavarna asymmetriskt ansatta. Nr 18 som avslutar raden är skiljetecken av likartat utseende som nr 4 och 12 på sidan A.

Rad 2: **afpirniunapirulfr iii**

20 25 30 35

Tecknet nr 19 har (liksom nr 1) fullt tydlig bistav och måste läsas som ett **a**, nr 28 **q** (eller **o**) har krokig huvudstav och den nedre bistaven består av två streck som mötas till höger.¹ Nr 35 **r** är en hälsingeruna. Som nr 36—38 följa tre raka stavar (i-runor?) genomdragna av en kroklinje vid mitten.

Rad 3: **isirpisisinaukisunirulfrniutlu -**

40 45 50 55 60 65

Nr 39 **i** är svagt synlig, nr 40 **s** är hälsingeruna; hela partiet nedom denna runa är emellertid skadat av ärg och runans förlängning nedåt sammanfaller med kanten på den ovannämnda ytskållan på denna sida, varför det kunde tänkas, att något annat tecken stått på denna plats. Nr 43 **p** och 45 **s** äro hälsingerunor; nr 50 **a** har dubbel bistav, korrektur (eller är avsedd att vara en **q**-runa? Jfr nr 28!). Nr 51 **u**, 54 **s**, 55 **u**, 59 **u** och 62 **r** äro hälsingerunor. Nr 60 **l** har övre delen av bistaven skadad av en spricka i plåten och stark oxidering, men nedre delen av bistaven synes tydligt som ett skarpt hack. Runorna nr 66—68 äro mindre än de övriga, nr 66 **t** omkring 6 mm. hög, vänstra bistaven relativt lång (4 mm.), nr 67 **l** är 4½ mm. hög och nr 68 **u** endast omkring 3½ mm. hög. Då ristaren, som ovan nämnts, ej lyckades få in slutet av inskriften på denna rad har han fortsatt över på sidan A som visas av fig. 35, där runorna 69—71 läsas i följd med rad 3 på sidan B; denna avslutas således med rungruppen **(lu)fia**.

Amulettens ålder.

Då en bestämning av denna inskrifts ålder kan äga en viss betydelse för tolkningen av densamma, måste här några ord sägas om dateringsmöjligheterna. Fyndet av kopparplattan gjordes, som redan sagts, vid grävning av grund för en ny folkskolebyggnad i Sigtuna, och fyndomständigheterna äro tyvärr blott delvis kända, då lång tid förflöt innan en sakkunnig undersökning på platsen kunde göras och byggnaden då redan var uppförd. De övriga föremål, som man fann samtidigt med kopparplattan (av människohand lagda stenar, krukskärvor, benkamar m. m.), synas dock möjligen tala

¹ Jfr nedan om dateringen!

för att den kan ha tillhört gravgods. Fyndplatsen är belägen vid Stora gatan och Trädgårdsgatan på den s. k. Malmen, och då man vid tidigare grävningar i närheten funnit gravar från hednisk tid¹, kan man — om verkligen gravgods skulle föreligga — anta att också dessa fynd stamma från en hednisk grav och således knappast behöva vara yngre än mitten av 1000-talet. Med ledning därav borde man kunna ansätta amulettens ristningstid åtminstone något årtionde tidigare. Liknande slutsatser kunna också dragas av runtyperna och deras användning. Vissa runor ha som redan förut påpekats en rätt ålderdomlig form; detta gäller särskilt **u** och **r**. Runan **ᵛ** användes alltjämt, åtminstone efter vokal², som tecken för ursprungligt r-ljud, men efter konsonant står **r** (t. ex. **ulfr**) på samma sätt som redan Asmunds ristningar visa exempel på³. Därav kan slutas, att ristningen ej gärna kan ha tillkommit så sent som under slutet av 1000-talet. Å andra sidan har inskriften den gamla åss-runan (o-runan) som tecken för *ö* (*au*) i ordet **naþir** (*nauðir*), som således möjligen skulle ha kontraherad diftong redan vid denna tid⁴. Åss-runan som tecken för *o* börjar ju uppträda vid tiden omkring 1050, t. ex. på Ingvarsstenarna⁵, och troligen(?) förekommer den som tecken för *ö* redan tidigare på en sten vid Husby-Långhundra kyrka i Uppland, som av v. Friesen dateras till tiden 1010—1020⁶. Det kunde kanske också vara tänkbart, att ristaren hoppat över en **u**-runa efter **a**, man kan jämföra att rad 3 på samma sida i nr 50—51 har en okontraherad diftong *au* (= isl. *ey*). Mot denna datering av inskriften till tiden omkring eller före år 1050 på arkeologiska och runologiska grunder strider ej heller inskriftens innehåll, som det tolkats av oss. Det är mycket troligt att den besvärjelse, som vi tro oss finna i den, härstammar från rent hednisk miljö.

¹ Se t. ex. G. Hallström: Det hedniska Sigtuna, Uppl. fornm. tidskr. XXXVII, s. 8 och kartan hos B. Thordeman: Sigtuna (Sv. kulturorter 6) samt B. Thordeman: Sigtuna stads ålder, Ymer 1926.

² T. ex. **afþir**, **þriar**, **naþir**; ett undantag är **sarriþu**, om stället skall tolkas som *særir þú* (se nedan).

³ Se v. Friesen: Upplands runstenar, s. 79.

⁴ Jfr Noreen: Altschw. Gramm. § 123!

⁵ Se v. Friesen a. a. s. 41, 45 o. 78!

⁶ Se v. Friesen a. a. s. 27 **uraka** = *Órókia*) o. 87; möjl. står dock där en i-runa.

En yngre motsvarighet till fyndet från Sigtuna utgör bl. a. den kopparplåt med runor från Villberga socken i Uppland, troligen också den en amulett, som förvaras i Museet för nordiska fornsaker i Uppsala (inv. nr 5506/28). Denna kopparplatta, som enligt v. Friesens datering troligen tillhör 1300-talet, bär på ena sidan en runinskrift i tre rader, men skriften tyckes icke ha någon språklig mening (*rhisatrhi* etc., möjligen anagram för *Kristr?*) utan blott vara en upprädnings av runor i magiskt syfte. Även baksidan av den svårt sönderärgade plåten har burit numera oläsliga runtecken. Den är försedd med hål i ena hörnet.

Förslag till tolkning.

1. Sidan A.

Som i det föregående närmare motiverats utesluta vi vid läsningen av denna sida de tre mindre runtecken, som finnas inskjutna mellan skrivtecknen nr 17 och 18. Återstoden kan ord delas och läsas på följande sätt:

þur sarriþu þursa trutin fliu þu nu funtin is<tu>

Den första rungruppen, **þur**, är redan av I. Lindquist i hans 1931 publicerade tolkning uppfattad som gudanamnet Tor, fvn. *Pórr*. Detta är också vår uppfattning. — Gudanamnet Tor förekommer annars rätt sparsamt både i nordiska runinskrifter och — liksom gudanamn över huvud — i magiska läsningar. Ett mycket viktigt exempel på en sådan formel, i vilken namnet Tor förekommer, har dock redan doc. Lindquist i sin ovannämnda tolkning 1931 påpekat, nämligen den av S. Bugge i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1899, s. 263 ff. behandlade engelska runuppteckningen från omkring år 1075¹. Då denna text alltigenom visar en så slående parallellism med vår inskrift från Sigtuna, att ett mycket nära samband dem emellan måste föreligga, tvingas man till antagandet, att det måste vara gudanamnet Tor som ingår även i den nyfunna texten. Mycket starka skäl måste framläggas, om en annan mening skall kunna göras gällande. Denna engelska text har för övrigt väglett oss vid vår tolkning av den första sidan av inskriften från Sigtuna, och vi anföra därför redan här den engelska texten (med Bugges translitte-

¹ Jfr numera äv. I. Lindquist: *Relig. runtext. I*, s. 28 ff.

ration): **kurilsarþuarafarþunufuntinistþuruik(!)iþik þorsatrutiniuril-sarþuarauipraþrauari**. Bugge (a. a. s. 271) transskriberar och uppdelar texten sålunda (det parti som vi anse rätt tolkat av B. har av oss kursiverats):

Iúrils! sarðu Ara.

Farðu nú!

fundinn estu.

Þúrr vígi þik

þorsa dróttin!

Iúrils! sarðu Ara við ræðr á vári.

Av svenska runstenar har en från Velande i Väne-Åsaka, Västergötland¹, uttrycket **þur uiki**, en annan sten från Södermanland² har enligt Brate **siþi þur**. Möjligen kan också en uppländsk runsten från Skälby i Järfälla enligt Brates förmodan vara att räkna hit³. Av danska runinskrifter ha följande formler, i vilka gudanamnet Tor ingår: Virringstenen⁴ från Jylland **þur uiki þisi kuml**, Glavendrupstenen⁵ från Fyen **þur uiki þasi runar** och Sønder Kirkebystenen⁶ från Falster **þur uiki runar**. Några läsningar från nyare tid, i vilka möjligen gudanamnet Tor förekommer, behandlas nedan i samband med frågan om paralleller till Sigtunainskriften.

Nästa ordgrupp, **sarriþu**, är med skiljetecken avskild från det föregående och efterföljande, och därigenom tydligen framhävd som viktig. Vid jämförelse med den ovannämnda engelska runtexten och exemplen från runstenarna skulle man väl här närmast söka ett verb-uttryck med objekt till det föregående ordet Tor som subjekt. Av det följande sammanhanget förefaller det också antagligt att här föreligger en utsaga om Tors verksamhet för att utrota jättar och troll, ägnad att verka som hot i en besvärjelseformel.

Den av I. Lindquist föreslagna tolkningen av uttrycket som *sær*

¹ Se Fr. Nordin: En nyfunnen västgötarunsten, Vgl. Fmfs tidskr. III: 7—8 1915, s. 159; jfr v. Friesen: Runorna i Sverige, 1928, s. 55, 75.

² E. Brate: Södermanlands runinskrifter, s. 106, nr 140, Korpbron, Ludgo.

³ Jfr Nordin a. a. och Bautil nr 158, Liljegren nr 385.

⁴ L. F. A. Wimmer och L. Jacobsen: De danske Runemindesmærker (1914) nr 27, s. 70.

⁵ Ibid. nr 80, s. 103.

⁶ Ibid. nr 88, s. 111.

reiðu "synlig i blixten" är både ur meningssynpunkt och av andra skäl oantaglig. Möjligen skulle hans förmodan att *-riþu* motsvarar ett isl. *reið* f. "åskväder, blix¹" kunna ha fog för sig. Om man antar, att ristaren hoppat över en i-runa i följdén *sar(i)riþu*, kan här föreligga pres. av verbet *særa* och dat. instr. av *reið(r)*. Hela meningen bleve sålunda "Tor sårar med blixten", fsv. *þór særer *rēþo*, isl. *þórr særir reiðu*. En annan möjlighet, som kanske är att föredraga, då inga paralleller till en sådan konstruktion som den nyssnämnda kunna påvisas, vore att läsa *sar(i)r <<i>> þu* och anta att i-runan överhoppats efter den första r-runan och i stället som korrektur satts efter den andra r-runan. Därmed får man också en förklaring till förhållandet att r-runan dubbelskrivits; dubbling av runor är ju annars ej vanlig. Genom denna läsning får man fortfarande pres. ind. av verbet *særa* men *þór* blir objekt i satsen: *þór særir þú* "det är Tor, som du sårar"(?) Enligt den annars i inskriften tillämpade ortografien hade man emellertid väntat en R-runa i ändelsen. Även ur metrisk och betydelsesynpunkt förefaller denna utväg ej fullt tillfredsställande, ehuru den kan vara möjlig.²

Gruppen *þursatrutin* motsvarar *þorsa trutin* i den ovannämnda engelska runtexten hos Bugge och likaså Prymskviðas *þursa dróttinn*.³ Det första ordet är gen. pl. av en i fsv. litteratur ej belagd motsvarighet till fvn. *þurs* m. "Troll, Halvtroll". Ordet förekommer dock i sv. dialekter i formen *tuss* eller *tusse* med betydelsen "varg" eller "jätte"⁴. Ordet *trutin* är fsv. *drōtin* m., fvn. *dróttinn* m. "herre, furste".

¹ Jfr isl. *ef reið ljstr*, Fritzner. Inga belägg i fsv.

² Föreligger möjl. även här en parallell till den eng. formelns två gånger upprepade rungrupp *sarþu(ara)*? Under seminariediskussionen framfördes ett förslag att läsa *sárriðu*, gen. av ett konstruerat **sárriða* f. "sårfeber", jfr nedan s. 20; i så fall (med dubbelläsning av s): *þurs sárriðu*?

³ Prymskv. v. 6, 11 etc.; jfr *þursa þjóð*, Skm. v. 10 och *þursa þjóðar siqt*, Fi. v. 1 samt *drauga dróttinn* (om Oden), I. Reichborn-Kjennerud: *Vor gamle trolldomsmedisin* I, s. 47.

⁴ Se Rietz Ordb. s. 765, där bet. "varg" uppges för Uppl., Sdml., Nr. och Smål. För Smål. uppges äv. bet. "jätte". Ordet lever möjl. kvar i ordet *tossa* "enfaldig kvinna" och i *tossebett* "onda bettet" (se Hellquist, Etym. Ordb.). För nno. upptar Aasen *tuss* "Kobold, fabelaktigt Væsen"; jfr äv. *tussebitt* "panaritium" i nno. och H. j. Falk-Reichborn-Kjennerud i *Maal og Minne* 1923, s. 74 ff.

Ordet **fliu** är 2 pers. sing. imperativ till fsv. verbet *fliua = flya, fvn. *flyia*, got. *pliuhan*, motsvarande en got. imperativform *pliuh¹; i den engelska runtexten motsvaras ordet av imperativen *far*. **þu** är pers. pron. "du" och **nu** tidsadverbet "nu" liksom i den engelska parallellen.

Slutpartiet på sidan: **funtin is(tu)** motsvarar likaledes den engelska formeln **funtin istu**; **funtin** är perf. ptc. av "finna", fsv. *fundin², fvn. *fundinn* med betydelsen "upptäckt, ertappad, beträdd"³. **is tu** är 2 pers. pres. sing. till "vara" med suffigerat *þu*. Runorna **t** och **u** ha utelämnats av ristaren, troligen ej avsiktligt, utan emedan utrymmet ej var tillräckligt, men säkerligen har *tu* även här hört med till formeln liksom i den engelska parallelltexten.

2. Sidan B. Rad 1:

Denna kan orddelas och läsas på följande sätt:

afþin (l. af þin) þrian þran ulf

Den första gruppen av runor, **afþin** (av Lindquist läst **if þin**), i denna och följande rad kan, som prof. v. Friesen vid diskussionen inom seminariet föreslagit, vara ett fsv. *hæfper eller *haffer, 2 pers. preteritum konj. av verbet "hava", motsvarande fvn. *hefðir*, med h-bortfall i uddljöd på samma sätt som fallet är i många uppländska runinskrifter⁴. Vi skulle således här hava belägg på en fornsvensk motsvarighet till en hittills endast från fornvästnordiskan känd konjunktivform⁵. En annan möjlighet är att läsa och tolka denna rungrupp som prep. *af* "av" och *þær*, dat. av 2 pers. pron. "dig". Båda möjligheterna ge god mening, men då den första ger en finit verbform, är den möjligen att föredraga.

þrian måste vara nom. eller ack. fem. av räkneordet "3", fsv. *þrēar*, fvn. *þriár*; **þran** är nom. eller ack. pl. av fsv. *þrā* f., fvn. *þrá* f. "trånad, längtan, kval" m. m.⁶

¹ Jfr Noreen: *Altisl. Grammat.*⁴, § 488, anm. 2; sammanställningen har först gjorts av prof. Magnus Olsen, Oslo (vid besök i Uppsala jan. 1932).

² Jfr Noreen: *Altschw. Grammat.*, § 340, 2b!

³ Jfr t. ex. "Um man ællæ kona varþer meþ trulldom funnin", MEL, Högm. Index 5 Schlyters ed.

⁴ Se v. Friesen: *Upplands runstenar* s. 80.

⁵ Jfr Noreen: *Altisl. Gramm.*⁴, § 535 och *Altschw. Gramm.*, § 564, 1.

⁶ Om andra betydelser av ordet jfr nedan s. 157 f.

ulfr är fsv. *ulf* m. ack. eller hellre nom. *ulver*, fastän nominativens -r av ristaren utelämnats. I raderna 2 och 3 är nämligen formen **ulfr** utskriven. På alla tre ställena är "ulven" det väsen som tilltalas. Ordet kan naturligtvis här ha den vanliga betydelsen "varg" (jfr ovan sv. dial. *tusse* "varg"!) men är väl snarare att fatta i bet. "varulv, mara", och isl. *hamhleyppa*¹. Med användningen av ordet "ulv" i detta sammanhang kan jämföras norska läsningar, där ordet ingår².

R a d 2:

Raden är byggd fullt parallellt med den föregående och bildar tillsammans med denna ett verspar av galdralagstyp. Raden kan läsas sålunda:

afþir (l. af þir) niu naþir ulfr iii

Den första rungruppen har behandlats i samband med föregående rad. **niu** är räkneordet nio, fsv. *nīo*³. **naþir** är pl. av fsv. *nōþ* f., fvn. *nauð(r)* f. "tryck, nöd, trångmål"³ eller "runan nauð" (þ). Här torde betydelsen "trångmål, tvång" föreligga; i andra magiska formler ingår däremot den senare betydelsen (jfr nedan!). Om **ulfr** se föregående rad! Möjliga paralleller till de tre efter ordet *ulfr* stående i-runorna skola senare omnämnas.

De båda första raderna, som bilda en enhet för sig i rytmiskt avseende, skulle enligt vår tolkning i isländsk omskrivning lyda så:

Hefðir þriár þrár, ulfr! eller *Af þér þriár þrár, ulfr.*

Hefðir níu nauðir, ulfr!   *Af þér níu nauðir, ulfr.*

Översättningen blir således antingen: "Du hade (fick) tre trånader, ulv! Du hade nio trångmål, ulv" eller "Må du ha tre trånader, må du ha nio trångmål"⁴ eller också "Av dig (komma) tre trånader, ulv, av dig (komma) nio trångmål, ulv".

¹ Jfr finl. dial. "gå i hām" (= gå som mara), V. W. Forsbloms i Folkloristiska och etnografiska studier II, s. 129; jfr nedan!

² Se A. C. h. B a n g: Norske hexeformularer og magiske opskrifter, nr 51 och 59, jfr nedan.

³ Så uppfattat också av I. Lindquist. Om skrivningen med a för au se ovan s. 136 f.

⁴ Ex. på användn. av pret. konj. just i förbannelseformler ger t. ex. Helgakv. Hjörv. 16 "Nío rǫstom er þú *skyldir* neðarr vera — — —".

R a d 3:

Denna rad (med tillägg av tre runor från sidan A) orddelas och läses av oss på följande sätt:

isir þis isir aukis unir ulfr niut lufia

Vad först beträffar den två gånger återkommande runföljden **isir** ser denna ut som ett verb i presens (indikativ eller möjl. 2 pers. konj.? Jfr *hefðir* föreg. rader och *unir* nedan!). Då verb med betydelsen "sträva efter, ha lust till" o. s. v. i regel konstrueras med genitivobjekt¹, kunde man här möjligen antaga att det föreläge ett verb av denna kategori, i synnerhet som ett ord med denna innebörd skulle kunna ge någorlunda god mening. Något nordiskt ord med denna betydelse som skulle kunna återgivas med rungruppen **isir** ha vi emellertid ej kunnat finna. Emellertid finnes i fornvästnordiskan och i nynorskan ett verb med besläktad betydelse, som fullt passar till den använda runortografien, nämligen verbet *ósa* "sette i heftig Bevægelse"; tilskynde en til noget", t. ex. "vindr ósir eld", "ósti (opers.) storminn svá, at —", "ek ósi þess nokkurn af alvöru"². I nynorskan är betydelsen "sætte i Fyr og Flamme, sætte i heftig Bevægelse, ophidse, opægge" ("saaledes baade at ophidse til Vrede eller Had, og tillige at besnakke en til noget, forville en ved Løkkelse eller Smiger")³. Till samma rot hör väl också nyno. *asa* "storme, gjære, anstrænge sig" och nyno. *os* l. *os* m. "uroelig iver, uro i dyr som længes eller er brunstige"⁴. En presensform *ösir "(det) driver, hetsar (dig) till ngt" låter sig väl förena med meningssammanhanget på detta ställe.⁵

þis är fsv. *þess* gen. sg. m. eller n. av pron. *þen* (*sār*), *þat*.

aukis, som följer efter det andra gången upprepade **isir**, ser ut att vara genitiv av en neutral (l. mask.?) ia-stam, fsv. *ōke n. motsvarande ett isl. *eyki n. Detta ord är icke belagt i fornspråket men

¹ Se M. Nygaard: *Norron Syntax*, § 131.

² Enl. Fritzner.

³ Aasen samt Torp: *Etymol. ordb.*

⁴ Torp a. a., s. 479, har med tvekan sammanställt *osa*, *os* och *os* med öfris. *wōsig* "heftig, vild" och *wōsen* dels "skumme", dels "svärme, rase". Han ansätter som möjlig grundform för *osa* ett germ. *wōdsian som s-avledning till stammen i isl. *óðr*, ty. *Wut*.

⁵ Om i-runan som beteckning för ö-ljud se v. Friesen: *Upplands runstenar* s. 81 (mom. 9 d, med ex. *mipkin* = fsv. *mōpgin*).

finnes i nysv. dial. I Landsmålsarkivets samlingar från Västergötland finnes ett ord *öke* n. "ökning" ("dä har blett öke på vattent" = det har stigit)¹ upptecknat från Korsberga, Vartofta hd. Från samma trakt finnas också upptecknade sammansättningarna *päöke* n. "påökning" och *teöke* n. "tillökning, tillbyggnad vid sidan av större hus". Det här supponerade ordet skulle således ha ungefär samma betydelse som fvn. *auki* m. "Forøgelse, Tilvæxt" (t. ex. "auki pinsla", Fritzner, Ordb.) och kan vara bildat av adj. *aukr, varav också *auki* kan tänkas bildat (best. formen av adj.); jfr isl. *aukr* m. och konj. *auk!* Betydelsen av runföljden *isir þis isir aukis* skulle således möjligen vara "det driver l. hetsar (på nytt) till detta (vad som nämnts i de båda föregående raderna)², det driver till ökning (av *þrár* och *naudðir*)" (?)

I *unir ulfr* kan det första ordet vara presens sg. (2 person konj.?) av fsv. *una, ona* "giva sig ro" (Söderwall), fvn. *una* "finde sig tillfreds (med något)" (Fritzner). Meningen i uttrycket torde således vara "ulven finner sig tillfreds" eller kanske hellre, om "ulv" här liksom i raderna 1 och 2 fattas som direkt tilltal, "må du vara tillfreds (med det onda som önskas dig i det ovan sagda)"³.

Inskriftens sista två ord *niut lufia*, fsv. *niüt lyfia* ge på visst sätt nyckeln till inskriften och visa, att vi här ha att göra med en magisk formel och att kopparplattan med sin inskrift säkerligen använts som amulett. *niut* är imperativ sing. av fsv. *niūta*, isl. *nióta* "njuta, ha nytta av". Ordet kunde fattas såsom åsyftande *þursa dróttinn* på sidan A eller *ulfr* i det föregående på sidan B och vara ironiskt menat. Men troligare är, att det åsyftar bäraren av amuletten eller den till vars nytta inskriften (*lyf*) utförts. *lufia* är gen. pl. *lyfia* av fsv. *lyf, lif* (*liff*) n., (Söderwall), isl. *lyf* och *lif* n. (Fritzner) med betydelsen "galder, läkemedel, trollmedel, trolldom", jfr verbet fsv. *lifia* "genom trolldom bota", fvn. "*lyfia* "helbrede en for noget".

Hela inskriften, återgiven i normaliserad isländsk skriftform lyder enligt vår tolkning sålunda:

¹ Meddelat av doc. Joh. Götlind, Uppsala. Ytterligare belägg ha vi senare funnit bl. a. från Resele *öke* n. "besvär, bråk".

² Eller också syftar *þess* på de tre is-runorna i föregående rad(?).

³ Jfr Bang a. a. nr 68, s. 34 "Jeg skal dig, Avind! — — — til sin Eiermand gjevende ud igjennem hans Tænder etc. — — — der skal du bo — — —". Se även Bang nr 74, s. 37.

Þór særir þú,(?)
þursa dróttinn!
Fly þú nú,
fundinn es(tu)!

Hefðir þriár þrár, ulfr!
Hefðir nío nauðir, ulfr!

eller Af þér þriár þrár, ulfr!
Af þér nío nauðir, ulfr!

Ósir þess,
ósir eykis!
Unir, ulfr! —
Niót lyfia!¹

I svensk översättning skulle formeln således lyda:

Tor sårar du,(?)
trollens furste!
Fly du nu,
funnen är du!

Have du tre tränader, ulv!
Have du nío trångmål, ulv!

Det driver därtill,
det driver till ökning:
Trivs med det, troll! —

Njut läkedom!

eller Från dig (kommer) tre tränader.
etc.

eller Hav nytta av galdern!

* *
*

Formeln är sålunda byggd på ungefär samma sätt som otaliga andra besvärjelseformler. Den första leden innehåller en episk framställning ur myt eller legend, och dess verkan beror på att samma sak, som förr hänt, på nytt skall inträffa genom att berättelsen därom reciteras². Ett exempel på en vanlig typ av sådana läsningar är t. ex.

¹ Inskriften uppvisar flera språkliga företeelser, som ej äro belagda i fsv. men som återfinnas i fvn. litteratur, t. ex. optativformen *hefðir*(?), verbet *ósa*(?), ptc. *fundinn*, uttrycket *þursa dróttinn* m. fl. Förekomsten av hälsingerunor visar dock att inskriften säkert är svensk, och ovannämnda språkdrag få tydas som arkaismer.

² "Die erste (Gruppe von Formeln) besteht in der Erzählung eines Vorgangs, deren Schluss eine Besprechung oder Beschwörung bildet, die damals in erwünschter Weise gewirkt hat". — A. F r a n z: Die kirchlichen Benedictionen im Mittelalter II, Freiburg 1909, s. 429.

den av Linderholm under nr 115¹ upptagna formeln (upptecknad på 1500-talet) "Mot håll eller styng":

Longinus stak gudz helga blodh
ginom hans sido, thz flöth som flodh
fran hans hwffwd oc til hans ylä:
Styngär stath stilla
fore Gudz heliga wilia!
In nampn etc.

Sigtuna-amulettens formel är emellertid icke rent episk ens till sin förra del utan har en mera direkt konjunktiv form. Inledningen hänsyftar likväl möjligen på berättelser om Tors strider med jättar och troll av innehåll likartat med dem, som ligga bakom t. ex. Eddadikten prymskviða och skildringen av Tors strider med Hrungnir och Geirrod i Snorres Edda². Man torde få tillmäta den omständigheten, att uttrycket *pursa dróttinn* förekommer både i Sigtunaformeln och i Þrk. rätt stor betydelse som vittnesbörd om en över hela Norden utbredd föreställning om en hövding i spetsen för tursarnas rike³. Detsamma visar den meromnämnda engelska runtexten, av Bugge tillskriven danskt ursprung, som står så nära vår formels både innehåll och form, att man har rätt att anse dem som varianter av samma ursprungliga besvärjelseformel. Den påtagliga parallellismen dem emellan framgår bäst om de ställas jämsides med varandra:

Sigt.	pór særir þú,	Bugges text:	Farðu nú!
	pursa dróttinn!		fundinn estu.
	Flý þú nú,		þúrr vígi þik
	fundinn estu!		þorsa dróttin!

Den belysning denna engelska runuppteckning får genom sammanställningen med inskriften på Sigtuna-amuletten gör det också tydligt, att även den förra får tolkas som del av en magisk formel, en besvärjelse, snarare än som en nidvers och att den ej kan fattas alldeles så som Bugge gjort i Aarbøger 1899. Emellertid kan den än-

¹ E. Linderholm: Signelser ock besvärjelser från medeltid och nytid, Sv. landsmål 1927, h. 2 (176), s. 82; jfr Ohrt: Trylleord s. 108!

² Edda Snorra Sturlusonar udg. ved Finnur Jónsson, Kbh 1931, s. 100 f. och 105 f.

³ I. Reichborn-Kjennerud: Vor gamle trolldomsmedisin I, s. 54.

dock såsom besvärjelseformel ha riktats mot en viss namngiven person. Vi kunna ej här ingå på en närmare kritik av Bugges tolkning vad "prosapartierna" i den engelska formelns början och slut beträffa, ej heller av hans förmodan att den anspelar på Tors utklädnung till kvinna i Þrk., vilket drag väl närmast hör hemma i exklusivt isländsk litteratur. Det är föga troligt att den engelska runuppteckningen och Sigtuna-amulettens inledning stå i direkt samband med en Eddadikt, som säkerligen till stor del är en individuell skapelse och icke gammal myt, som man i magiskt syfte kunnat hänsyfta till.¹

Yngre läsningar och trollformler, som nämna de hedniska gudarna, äro som redan nämnts mycket sällsynta² och dessutom ofta så osäkert traderade, att de ej äro mycket att bygga på. I de flesta fall kan man misstänka att de hedniska namnen satts in i kristna formler i stället för ursprungligen kristna namn³. Som exempel på sådana yngre formler med hedniska gudanamn kan nämnas ett par finska mot blödnung. Den första lyder:

Odin, Todin
slog ned vester i skojin
och stanna värtjin
och stanna blodin.⁴

Inledningsorden "Odin Todin" förekomma blott i en variant, de övriga ha t. ex. "Horen, Toren" och "Holin polin"⁵. En annan läsning mot bett av ormar och ödlor börjar med något som ser ut som tre nordiska gudanamn:

¹ Utförligare härom på annan plats; jfr E. Noreen: Den norsk-isländska poesien, Sthlm 1926, s. 78 ff.

² Se t. ex. F. Ohrt: Trylleord, s. 94 ff.

³ F. Ohrt a. a., s. 98: "Vort Kendskab til oldnordisk Ordmagi støtter ikke Formodningen om episke Gudeformler. Den simpleste Forklaring er, at svensk Almue i kristen Tid ud fra sit "mystiske" Hang har indsat de Gudeskikkelser der levede fordunklet i dens Minde." Ett påtagligt ex. är t. ex. den fsv. läsningen i A. Noreen: Altschw. Leseb., s. 98 "Tor bo korn saadde etc." jämförd med den norska varianten nr 1199 hos Bang "Sancte Gregorius haver saaet etc." och den danska hos Ohrt, Trylleord, s. 116.

⁴ V. W. Forsblom: Magisk folkmedicin (Finl. sv. folkdiktn. VII:5), s. 17, nr 11.

⁵ Forsblom: a. a. nr 12 och 13.

Odin todin frej,
damela ramela trij,¹
— — — — —

men denna uppges uttryckligen som mycket osäkert traderad och inledningsorden kunna vara tillfälligt påhittade². Nästan lika osäker är också en svensk formel, upptecknad år 1728 från Kågeröd i Skåne, som bevarats i mycket ofullständigt och fördärvat skick:

Tor for i tre land³
— — — — —

Ytterligare exempel ger F. Ohrt (i Trylleord) från alla de nordiska länderna⁴.

Till innehållet likartade, fastän direkt besvärjande, äro ett flertal formler, som uppmana den onda makten att fly. Sådana äro t. ex. den nedan citerade ulv-formeln från Bang (nr 51), en läsning mot bölder, Bang nr 56:

fly bort, Igt,
du fule Skam etc.⁵

likaså Bang nr 57 ("For Trold i Folk"):

Du Trold
som her inde er,
du skal ut,
du skal fly etc.⁵

Ytterligare ett exempel, en norsk läsning mot maran, Bang nr 883a. må anföras:

Muro! Muro! Minde!
Er du herinde,
saa skal du herud; etc.⁶

Att inledningspartiet i Sigtuna-amulettens formel manar bort *pursa dróttinn* behöver ju blott betyda, att besvärjaren tar upp ett stående uttryck i besvärjelseformler. Men uttrycket kan också vara valt med

¹ Forsblom: a. a. nr 263, s. 72.

² Forsblom: a. a. "man minns ej riktigt hans' ramsa".

³ Cit. efter korr. till den otryckta delen av E. Linderholm a. a. där formeln har nr 810.

⁴ F. Ohrt: a. a., s. 94 ff.

⁵ Bang, a. a., s. 30, jfr nr 64, s. 33.

⁶ Bang: a. a., s. 376.

särskild avsikt. Man kanske vågar anta, att *purs* här och *ulfr* i senare leden av formeln på något sätt åsyfta det speciella slag av ont, som hela besvärjelsen gäller. Ordet *tuss* eller *tusse* betyder ju, som redan tidigare sagts, i flera svenska dialekter detsamma som *ulv*. En fingervisning om vad som här åsyftas kan man möjligen se i Aasens förklaring till ordet *Tuss* i hans ordbok: "I de nordlige Egne betegner 'Tussen' ogsaa et vist Sygdomstilfælde iblandt Køerne, med lignende Begreb som 'Ridham'"¹. Om samma sak skriver Reichborn-Kjennerud: "Tusser er på en måte blitt et fellesnavn for alle vetter likesom troll. Slektskapen med trollene kommer frem i en rekke sykdomsnavn som tussebit og trollbit, tuss-slag og trollslag, tussegrep og trollgrep. Også med mara er det flere beröringspunkter. Tussemerke, tussesovl og tusseflette svarer til maremerke, marisovl og mareflette. 'Tuss' om sykdom på dyr er det samme som mara."² Det är möjligen marritt som åsyftas också i de två norska läsningar, som liksom Sigtunainskriften tre gånger tilltala "ulven". Vi ha redan ett par gånger förut omnämnt dessa. Särskilt den första av dem påminner ju om nyss citerade läsning Bang nr 883 a mot marritt. Bang nr 51 lyder sålunda:

Hr Ulv, Hr Ulv, Hr Ulv!
 Er du herinde,
 saa skal du herud.
 nord paa Klubenmo
 og rette alle krokede Trær,
 og kroge alle de rette Trær etc.

Och den andra, nr 59 hos Bang, lyder:

Hr Ulv, Hr Ulv, Hr Ulv,
 er lumsk som en Hund —
 skal spy og spytte sund
 og utur dette Creature.

Den förra har hos Bang rubriken "Tillæg til Trollet", den senare "Ulv, som hører til Trollet". *Troll*, *ulv* och *tuss* kunna således till sin betydelse komma nära *mara*, ja rent av betyda detsamma, och vara uttryck för den personlighetsförvandling, som i fvn. uttrycktes med ord som *hamskiptask*, *skipta hqmum*, en genom trolldom åstad-

¹ "Ridham" betyder "Ridevætte, fabelagtigt Væsen som siges at plage Creaturene ved at sætte sig paa dem", jfr läsningar mot. *tuss* hos Bang: a. a.

² Reichborn-Kjennerud: a. a., sid. 55.

kommen förvandling av människa till djur, i fråga om män kallat *varulv* och *manbjörn*, i fråga om kvinnor mest kallat *mara*. Reichborn-Kjennerud har i "Vår gamle trolldomsmedisin I" påpekat detta samband mellan hela denna grupp av föreställningar och mellan *mara* och "ridor" av olika namn, som möta i fornnordisk litteratur (*trollriða, kveldriða, myrkriða, túnriða* etc.)¹ Redan tidigare har Forsblom påpekat det nära samband som råder mellan föreställningarna om hamnväxling och *mara*². Han säger: "Maran är — att uppfatta som en materialisering av antingen en ännu levande eller en allaredan avliden människas ande (märk uttrycket "gā i hām"). Orsaken till en levande människas förhamning synes främst vara ett starkt begär till en annans person och har då ofta tydligen även en viss erotisk karaktär."³

Det förefaller rätt sannolikt av de paralleller som redan anförts, att också Sigtuna-amulettens besvärjelse riktar sig mot angrepp av ett väsen av liknande slag, mot *mara* eller *varulv*, som ju ansågs livsfarlig nog.⁴

Paralleller till övriga delar av formeln finnas här och var, åtminstone till vissa av i desamma förekommande uttryck. Med *þriár þrár* kan möjligen sammanställas Skírnismál v. 36, där Skírnir hotar den fagra Gerd, om hon ej vill foga sig i hans önskan:

þurs rist ek þér
ok þriá stafi,
ergi ok óði
ok óþola.

þrá betyder ju som ovan sagts "trånad, längtan, kval". Ofta nog rör det sig om erotisk längtan (jfr om *maran* ovan!), t. ex. i Sigurðarkviða in skamma v. 7 "líótar nornir skópo oss langa þrá". Icke sällan torde det också gälla förtrollning; man kan jämföra t. ex. "leggia þrá á e-t" och "kasta líkþrá á e-n"⁵ och det uppländska dialektordet

¹ Reichborn-Kjennerud: a. a., sid. 40—45.

² V. W. Forsblom: Om *mara* och marritt i österbottnisk folktro. Folkloristiska och etnografiska studier II (Hfrs 1917), sid. 129.

³ Jfr "Maren av ilak mensjor", Forsblom: Magisk folkmedicin, sid. 608.

⁴ Se t. ex. Snorres berättelse om Vanlande ("mara trað hann"), Heimskringla, F. Jónssons uppl. Kbhvn 1911, sid. 11.

⁵ Reichborn-Kjennerud: a. a., sid. 89.

trátyg "trolldom, sattyg, något elakt, ont tillkommet genom andras häxeri"¹. Tretalet är liksom niotalet flitigt använt i magiska formler, här är det dessutom, liksom niotalet i nästa rad, brukat för allitterationens skull.

Uttrycket *nío nauðir* kan som ovan sagts betyda dels "nio trångmål" dels "9 n-runor". I den senare användningen har senare isländsk litteratur ett par paralleller. Den ena återfinnes hos J. Arnason som "kvennagaldur":

Risti eg þér
ása átta,
nauðir níu o. s. v.²

Formeln påminner ju i viss mån om den nyss citerade versen ur Skm och den har liksom denna brukats i erotiskt syfte, ty Arnason säger om den: "hans hafa menn neytt, er þér vilðu laða konu til ásta við sik". Den andra återfinnes i "En isländsk svartkonstbok" som "Frét Rúnar":

Otte ausse
Nauðir Níje
þossa ðretten,³

avsedd att sätta en obehaglig åkomma på en fiende. Till användningen av niotalet i magiska formler kan jämföras t. ex. "alle 9 Aakast som flyver og far" och "alle slags 9 onde Finn-Skud" hos Bang⁴.

Läsningen och tolkningen av slutorden *niót lyfia* "njut läkedom" samt innehållet i övrigt säger oss med full visshet, att vi ha en besvärjelse framför oss, riktad mot onda väsen och av dem vållat lidande. Så som vi förstå den, syftar uttrycket på den person, som burit amuletten, under det att hela det föregående partiet syftar på det onda väsendets fördärv eller tillintetgörande: "Må du själv få de tre trånader du vållar andra, må du själv tryckas av de nio trång-

¹ Se Rietz 747 b och A. Schagerström: Vätömålet, ordlist. m. fl. och jfr uttr. som "trå vale", "trå mej" o. s. v.

² J. Arnason: Islenskar þjóðsögur og Æfventyri I, Leipzig 1862, sid. 449.

³ En isländsk svartkonstbok utg. av Nat. Lindqvist, Ups. 1921, sid. 72.

⁴ Bang: a. a. nr 79 och 86 a. Jfr även E. Linderholm: Signelser ock besvärjelser, nr 388 samt H. Hv. v. 16.

målen, må du bli hetsad till ännu mera, till ökning av ditt onda, du ulv, och må du vara tillfreds i ditt elände." Kraftigare kan man ju ej uttrycka att allt det onda må återvända till sin upphovsman. Och denna förbannelse förstärkes ytterligare av de tre is-runor, förenade med sin båglinje, som följer efter galdralagsraderna. Vad de exakt betyda är oklart. Man kan möjligen framdraga det ovan citerade stället ur Skm "þurs rist ek þér ok þriá stafi" och Lindholm-amulettens *tre gånger upprepade n, n och t*-runor¹. Även Gummarp-stenens *staba* och de i dess fjärde inskriftrad stående *tre f*-runorna kan möjligen vara en parallell till de *tre i*-runorna².

Tankegången att man genom en besvärjelse — möjligen också genom att "offra" något som tillhör den sjuke — skall driva sjukdom och förtrollning tillbaka till upphovsmannen har åtskilliga paralleller. Uttrycket "tag din ohälsa igen" förekommer icke sällan (se t. ex. nedan!). Ett annat exempel är följande norska:

jeg skal dig tilbage vende
til den, dig udsendte,
til den Skoug, der ingen bor,
til den Sø, der ingen ror — —³

Vad själva slutorden beträffar ha de också vissa motsvarigheter i andra nordiska läsningar och trollformler. Vad först ordet *lyv* beträffar, återvänder det t. ex. i ett par formler hos Bang:

— — — "Jeg skal dig lyvje (leffuie) baade for de graa og de svarte"⁴ och "jeg lyvjer (leyer) dig ved stærk Greb o. s. v."⁵. Själva ordet "lyv" och verbet "lyvja, lövja" är väl bestyrkt från nordiska dialekter. Fornspråksformerna ha redan tidigare berörts. Pluralformen finnes i ett svenskt belägg från Hälsingland.⁶ Aasen har det bl. a. från Voss och Hardanger som n. med bet. "Lindring, Lind-

¹ Magnus Olsen: Om Troldruner, Ups. 1917, sid. 10.

² Se v. Friesen: Lister- och Listerbystenarna i Blekinge, Ups. 1916, sid. 23 och 27. Stället har, liksom några andra paralleller från runinskrifter i det föregående, välvilligt påpekats för oss av prof. v. Friesen.

³ Bang: a. a. nr 181 c, sid. 99; jfr även 181 a och b samt 178 och 180, som alla användas för att mana "Tus" och "Troid", även Bang nr 47 "Ri paa din egen Husbond, ri ikke paa min Ko — —".

⁴ Bang: a. a., sid. 110, nr 199.

⁵ Bang: a. a. o. nr 200.

⁶ Rietz 418.

ringsmiddel, Lægedom", Ross uppger det som f. från Västlandet "Lægedom" ("goo løv"). Ett annat exempel på nutida användning av ordet ger det ordspråk från Västlandet, som Reichborn-Kjennerud citerar: "Det er lyv i hundetunga"¹. Ordet förekommer även i sammansättning som fvn. *úlyf* "forgift"² och *ólyfjan* "plantegift"³ båda med bibetydelse av magisk verkan. Överallt skymtar emellertid betydelsen "trollmedel, trolldom", som bot eller skydd mot sjukdom och trolleri. I vår formel syftar ordet antingen på hela amuletten med dess inskrift eller blott inskriften. Jämför översättningen lat. *incantaciones = liff* (Söderwall eft. GU 6, senare hälften av 1400-talet)! Ordet förekommer i fornspråken i förbindelser som t. ex. "troande a truldom och liff ok galra", "tro nokrom truldom, lifuiom, galdrom", "j lifiom oc galdrom" (Söderwall), "engi lyf eðr lækning", "enga lækning, lyf eða galdra kvað hón sér at hialpum verða", "farit eigi með taufr nema lyf" etc. (Fritzner). Att ordet i något yngre språk också betytt "trolldomsmässig läsning mot något ont" framgår av ett uttryck som följande hos Olavus Petri: "När man låther liffwia sich, sin barn, sin boskap, ath warghar och annat oondt skal icke skadha them"⁴. Verbet fvn. *lyfia*, fsv. *lifia* har således också betydelsen "bota med trollmedel, med läsningar". Men att *lyf* även kan åsyfta ett konkret föremål, en amulett, visas av flera källor. Under ordet *lyfsteinn* har Fritzner flera exempel, där sådana amuletter nämnas såsom fästade vid svärdsfästet, och i ett fall åsyftas en personlig amulett, en "lyfsteinn", som ägaren alltid bar på sig, nämligen i Kormaks saga⁵, där det omtalas, hur Steinarr vid en kappsimning tog en "lyfsteinn" av Bersi: "Bersi ferr orðingr ok leggz hart, hann hafði lyfstein á hálsi. Steinarr leggz at honum ok slítr af honum steininn með punginn ok kastar i sundit ok kvað vísu (38)." Han förvarade således amuletten i en skinnpung, buren i band kring halsen. När Bersi sedan vid holmgång med Steinarr blir sårad, vill hans sår icke läkas. Men, fortsätter berättelsen⁶, "eptir þetta fór

¹ Reichborn-Kjennerud: a. a., sid. 1.

² Den isländske Lægebog, udg. ved Kålund, sid. 21.

³ Reichborn-Kjennerud: a. a., sid. 90.

⁴ Een Nyttwg Wnderwijsning, Saml. skr. I, s. 12, jfr G. Granberg: Lövjerskor, Budkavlen 1932, sid. 7.

⁵ I Th. Möbius uppl., Halle 1886, sid. 27 f.

⁶ A. a., sid. 30.

Pórðr at rúminu til Bersa ok færði honum lyfsteininn; síðan groeddi Pórðr Bersa — —". Ett "lyf" har således kunnat användas både för att förebygga och för att bota sjukdomar och sår. Detta gäller både om exemplet från Kormaks saga och från Olavus Petri. Om man går till övriga germanska fornspråk, visar ordet och dess släktingar överallt likartade betydelser. I gotiskan finnes adj. *lubja-leis* "giftkundig, zauberkundig" och *lubja-leisei* f. "giftkunde, zauberei", fhty. har *luppi* "gift, zauberei", fsax. *lubbi* "gift, saft" och ags. *lybb* n. "poison", *unlybba* n. "poison, drug; sorcery", *lybb-læc* n. "witchcraft", *lybb-læca* m. "sorcerer" och *lyfesn* f. (< *lubisnō) "charm, amulett".¹

Paralleller till slutorden med deras önskan om bot för den sjuke finnas rätt många. Som exempel kunna bland andra följande anföras. Det finnes en stor grupp läsningar som sluta med orden "Giv N. N. hälsan igen". Svenska läsningar av denna typ finnas t. ex. från Svartlöga, Uppland: "Lät 'onom få sen 'elsa jen"², från Tåsjö, Ångermanland: "Lät N. N. få sin hälsa igen"³ från Multrä, Ångermanland, där J. Nordlander upptecknat följande beskrivning på en besvärjelsehandling ("kaste ut") med åtföljande läsning: "Man tog små delar av nio ting, som den sjuke ägde: hår, naglar, tenn, mässing m. m. och samlade detta på ett tefat, varefter man med högra handen kastade bitarna över den vänstra axeln och därvid sade: 'Tag det där' eller 'Tag din ohälsa igen och giv mig min hälsa igen'⁴. Från Finland finnas också åtskilliga liknande; några stycken, som alla lyda ungefär: "Ta tu tett å ge N. N. hälsan tibak!" finnas i Forsbloms uppsats "Hur barn botas för 'kråsa'"⁵. Även "bot i samme stund" finnes som avslutning i åtskilliga formler.⁶

Sålunda står Sigtuna-amulettens besvärjelseformel ingalunda isolerad utan har parallella drag på många håll beträffande de flesta

¹ Se t. ex. C. C. Uhlenbeck: *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache*, T o r p: *Nynorsk etymologisk ordbok* och H. S w e e t: *The Student's Dictionary of Anglo-Saxon*.

² Uppsala Landsmålsarkiv (ULMA) 303: 235.

³ ULMA 88: 86.

⁴ J. Nordlander: *Ordbok över Multräområdet*, Stockholm 1933.

⁵ I *Folkloristiska och etnografiska studier III*, Hfrs 1922, sid. 101, 106 och 107.

⁶ B a n g: a. a. nr 226 och 230 "mod Trold".

däri förekommande uttryck. Närmast tyckes den, som vi ovan sökt närmare uppvisa, stå de formler, som rikta sig mot marritt och andra likartade sjukdomsformer, som folktron ansåg vållade genom onda väsen av ena eller andra slaget i tjänst hos trollkarlar och förgörare. Ty därom kan knappast något tvivel råda, att Sigtuna-amuletten tjänat som skydds- eller botemedel mot något slags förgöring, som den velat driva tillbaka till sin upphovsman.

*   *
*

Denna formel — ännu blott delvis tolkad — har sin stora betydelse för kännedomen om våra fäders läsningar och trollformler däri, att den troligen är den äldsta kända episka besvärjelseformel från Norden, som bevarats i fullständigt skick. Den ger oss ett säkrare bevis för förekomsten av episka gudaformler i heden tid i Sverige än tidigare omnämnda sent upptecknade belägg av rätt tvivelaktig ursprunglighet. Sigtuna-amulettens formel står dock vid den kristna tidens första början i Uppland, och förekomsten av gudanamnet Tor här betyder också mera som vittnesbörd om formlernas tidigare användning av de hedniska gudarnas namn än alla de sent upptecknade formler av sådant slag, som äro kända förut. Likväl torde det vara så, att Tors namn även här kan vara en ersättning för Kristus-namnet och att hela formeln kan vara bildad efter mönstret av den stora massan ursprungligen kristna episka besvärjelser, vilka redan tidigt söderifrån trängt hit upp.

Före emottagandet av föreliggande uppsats hade red. anmodat docenten I. Lindquist att i Fornvännen redogöra för Sigtuna-amuletten. Omfånget av Lindquists undersökning förhindrade dock dess publicering i denna tidskrift, och densamma har sedermera 1932 utgivits av Vetenskaps societeten i Lund (Sigtuna-galdern. Runinskriften på en amulett funnen i Sigtuna 1931. Ett tydningsförslag). Lindquist har emellertid ställt i utsikt ett inlägg i Fornvännen rörande tolkningsfrågan.

Red.

ZUSAMMENFASSUNG.

M. ERIKSSON und D. O. ZETTERHOLM: Ein Amulett von Sigtuna.

Im Jahre 1931 wurde in Sigtuna eine kleine Kupferplatte gefunden, die auf beiden Seiten mit Runen vollgeschrieben ist. Die Inschrift beginnt auf der von uns mit A bezeichneten Seite (Abb. 31—32) und fährt auf der Seite B fort (Abb. 33—34). Die dritte Zeile auf dieser Seite hat ihre Fortsetzung auf Seite A, wo die drei kleinen quergestellten Runen (Abb. 35) die Inschrift abschliessen. Die Inschrift, die wohl erhalten ist, ist teilweise mit sog. "Hälsingerunen" (besonders in der dritten Zeile auf Seite B) ausgeführt. Die Lesung der Runen ist folgende:

Seite A: þur×sarrīþu×þursa - - - trutinliuþunufuntinis(tu)

Seite B: 1. afþirþrianþraulfr×

2. afþirniunþirulfr iii

3. isirþisisitaukisunitulfrniutlu(fia)

Runenformen und Orthographie machen es wahrscheinlich, dass die Inschrift aus der ersten Hälfte des 11. Jahrhunderts herrührt. Die Inschrift, die von uns als ein Zaubersegen gegen Krankheit (Alpdrücken o. dgl.?) aufgefasst wird, haben wir vorläufig folgendermassen gedeutet:

Pór særir þu, (?)

þursa dróttinn!

Flý þú nú,

fundinn es(tu)!

Hefðir þriár þrár, ulfr!

(od. Af þér etc.)

Hefðir níu nauðir, ulfr!

Ósir þess,

ósir eykis!

Unir, ulfr! —

Níót lyfja!

"Thor verwundest du, Fürst der Unholden! Fieh du nun, gefunden bist du! Habe du (od. Von dir kommen) drei Sehnsüchte, Wolf! Habe du neun Nöte, Wolf! Es treibt dich dazu, es treibt zu Vermehrung. Habe Gefallen daran, Wolf! — Geniesse des Heilmittels (od. Habe Nutzen vom Zaubersang)!"